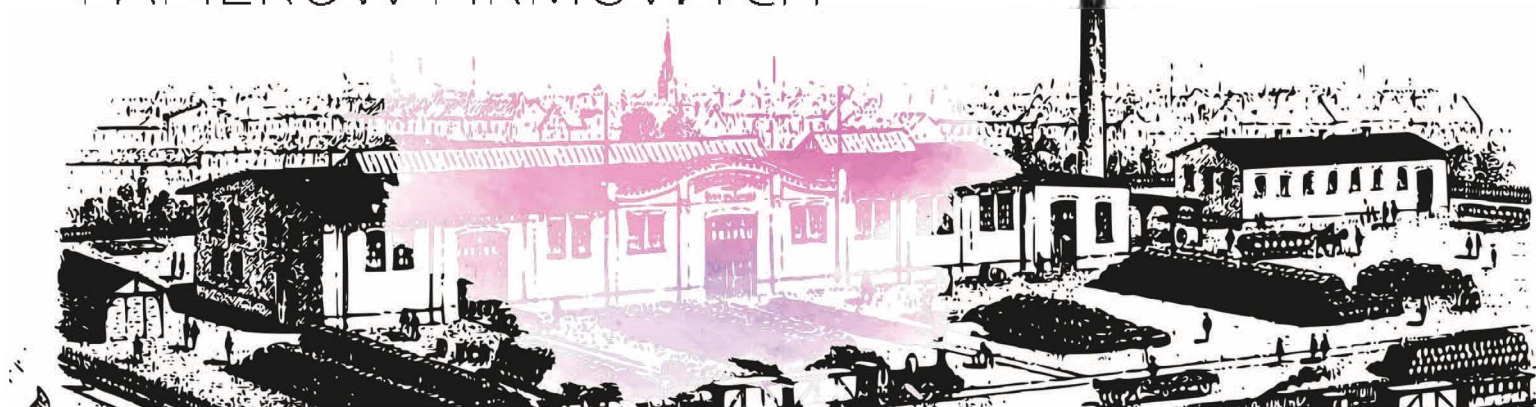

ARCHITEKTURA BYDGOSKICH FABRYK

— NA WINIETACH —
PAPIERÓW FIRMOWYCH

JAGIELLOŃSKA 1

Dziedzina szczytującą się wyjątkowo długą tradycją jest przemysł poligraficzny, którego znaczącym centrum stała się Bydgoszcz. Początki sięgają 1806 r., kiedy Jan Adam Kimmel swój przywilej królewski na prowadzenie drukarni sędował na pasierba Andrzeja Fryderyka Gruenauera. Tenże uruchomił w Bydgoszczy drukarnię przy ul. Poznańskiej 35. Następnie kupił od klasztoru SS. Klarysek parcelę i wybudował dom z oficyną, w którym w maju 1815 r. ruszyła drukarnia, od 1875 r. dysponująca napędem parowym. W Bydgoszczy międzywojennej funkcjonowało 11 drukarni, w trzech największych zatrudnienie przekraczało 100 osób.

**Einzelgeschäft & Spezialfabrik
für Patent-Arbeiten
u. Holzverbleibungsarbeiten
Bremberg-Brinzenthal**

Hobelnmaschinen
 selbsttätigen Walzen - Feil-
 und mit Handführung.

Polz- u. Spinnel, Kiesel-, Kiesel-,
Schlitz-, Zapfen-, Kiesel- und
Alpaka-Maschinen.

SAFED.

Robt. & Stewart - Merchants

Industrie-Maschinen

سید محمد اسد ۱۹۷۷ء

Schmidt-Götschle, H. - München
auf Anfrage Schrift. u. Buch. Kasse

**Vol- v. Horizontal-
Gatter**

Country: Netherlands

2. **Wiederholungsfragen:** Wiederholungsfragen
 Wiederholen Sie die in der Vorlesung besprochenen
 Stoffe. Die Fragen sind in der Vorlesung
 (Fragen und Antworten) enthalten.

Генеральный директор - Александр

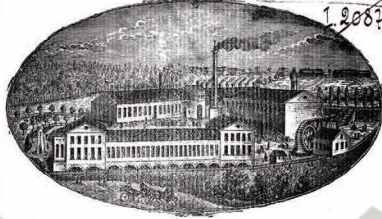
Lieferung der Motoren

Demographic changes in the 1980s.

Gas and Pump - Motor.

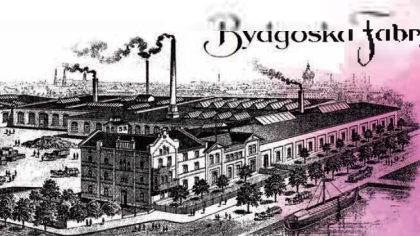
Telegramm-Adresse: Blumwe—Bromberg. FEB 87

~~1.2087.~~

NAKIELSKA 53

Szczególnie ważny dla Bydgoszczy był przemysł narzędziowy i maszynowy. Jego rozwój zainicjował mechanik i budowniczy maszyn Johann Gerhard Plagemann. W 1839 r. kupił on nieruchomości na Wilczaku i uruchomił fabrykę maszyn i narzędzi dla rolnictwa. Po nim kolejne fabryki maszyn z odlewniami żelaza prowadził Julian Geschkat, Juliusz Szmidt i wdowa po tym ostatnim. W 1878 r. teren z fabryką nabył Abraham Saenger z Chojnic i od razu odsprzedał go Carlowi Blumwemu. Ten przeniósł na ul. Nakielską zakład założony w 1865 r. i ukierunkował jego produkcję na maszyny do obróbki drewna. Traki od Blumwego docierały nawet do Chin i Hondurasu. Spadkobiercą dawnej firmy Blumwego jest Fabryka Obrabiarek do Drewna.

Bydgoska Fabryka pilników i narzędzi GRANOBŚ I KOZŁOWSKI

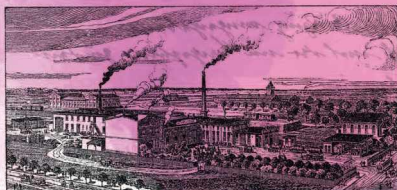
Skład stali, śrub, narzędzi i
narzędzi maszynowych.

MARCINKOWSKIEGO 8 I MAZOWIECKA 31-33

Początki firmy sięgają 1852 r. Wówczas powstał warsztat wykonujący ręczne maglownice, a następnie regenerujący zużyte pilniki. Stworzył on podwaliny dla Bydgoskiej Fabryki Pilników i Narzędzi Granobś i Kozłowski, późniejsza „Grakona” Onufry Gertner i Spółka, po 1945 r. znana jako Bydgoska Fabryka Narzędzi, która po kolejnej metamorfozie działa w Bydgoskim Parku Przemysłowym. W międzywojniu zakład produkował: pilniki (około 2400 dziennie), młotki, cęgi, klucze do maszyn, plombownice, imadła, nożyce do blach, oskardy, motyki, kuźnie połowe, taczki, wózki magazynowe, wiertarki, podnośniki torowe, maszyny do cięcia i gięcia szyn, wywrotki, grzechotki rzemieślnicze i drogowe, podbijaki i śrubokręty. W latach 1906–1907 dla fabryki powstały zabudowania przy ul. Mazowieckiej.

Heinrich Krause Bromberg

Maschinenfabrik :: Eisengiesserei
Kesselschmiede
Werkstätten für allgemeinen Maschinenbau

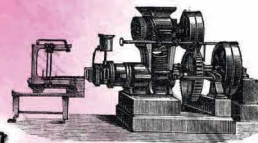

Gegründet 1884

Telegramme:
Maschinenkrause
Fernsprecher Nr. 103

Polak-Verw. Bromberg

JAGIELLOŃSKA 39

W 1884 r. Heinrich Krause założył Fabrykę maszyn z odlewnią żelaza. W 1891 r. nabył parcelę przy ul. Jagiellońskiej u zbiegu z planowaną podówczas ul. Piotrowskiego, obok Rzeźni Miejskiej. Fabrykę tworzył kompleks złożony z domu mieszkalnego i warsztatu obejmującego tokarnię, ślusarnię, kuźnię, montownię, magazyn, stolarnię i odlewnię żelaza z piecem kopułowym. Później zespół fabryczny powiększył się o skład maszyn oraz wozownię ze stacją i następne budynki warsztatowe. Wytwórnia Krausego specjalizowała się w produkcji pomp w „pięknych wzorach”, urządzeń dla cegielni, ale powstawały tu też młyny kulowe oraz lampy gazowe oświetlające bydgoskie ulice. W 1923 r. firmę przejął Polak, inż. Antoni Neubauer i prowadził ją do spółki z Leonem Łaganowskim. Fabryka, w której pracowało 40 robotników, działała jeszcze w połowie lat 30. XX wieku.

CHODKIEWICZA 19

W 1885 r. artysta kowal Hermann Böttcher przy ul. Zduny 20 uruchomił ślusarnię z warsztatem kowalstwa artystycznego. 10 pracowników wszystkie prace wykonywało ręcznie. Pięć lat później firma była już zmechanizowana, a załoga złożona z 25–30 robotników oprócz artystycznie kutych wyrobów wytwarzała małe konstrukcje żelazne. Warsztat przekształcił się w fabrykę wyspecjalizowaną w ślusarstwie budowlanym oraz konstrukcjach stalowych. Na początku XX wieku wykonała ona na przykład mosty kolejowe dla Koronowa przez Brdę o rozpiętości 52 i 44 metrów. H. Böttcher dla prężnej firmy wybudował przy ul. Chodkiewicza halę fabryczną o powierzchni 1300 m². Wykonane w jego zakładzie kute ogrodzenia, bramy, balustrady balkonowe i schodowe do dzisiaj są przyciągającym uwagę elementem dekoracji wielu bydgoskich budynków, jak np. Hotelu „Pod Orłem”.

JAGIELLOŃSKA powyżej nr 68

Na terenie ówczesnej gminy Szretery (obecnie Skrzetusko), przy dawnej ulicy Promenada 53 mieściła się firma Wschodnioniemiecki przemysł metalowy Ernst Knitter Bydgoszcz-Szretery. Przedsiębiorstwo znane jako wytwórnia wozów/wagonów braci Bohmer trafiło po 1900 r. w ręce kupca i fabrykanta Ernsta Knittera. Ten tak rozwinął firmę, iż produkcja wagonów dla kolei wąsko- i normalnotorowej wzrosła z 500 w 1902 r. do 12000 rocznie. Ponadto zakład wytwarzał wagi decymalne oraz urządzenia ważące dla handlu i przemysłu. Od 1904 r. fabryka dodatkowo wyspecjalizowała się w bogatej ofercie żelaznych mebli ogrodowych i parkowych.

Wert auf Ihr Verlies.com
Abteilung:

Jahresproduktion:
12000 WAGEN VERSCH. CONSTRUCTION

Reichsbank Giro-Konto:
durch JULIUS MUSOLFF, Bromberg.

OSTDEUTSCHE EISENINDUSTRIE

Ernst Knitter

Telegramme:
ERNST KNITTER
BROMBERG.

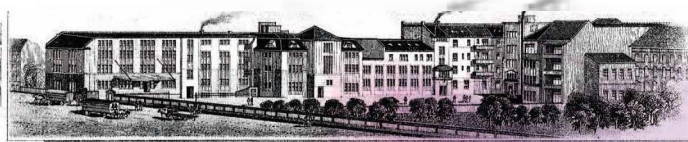
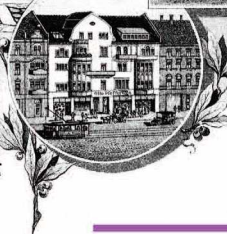
Telephon:
AMT BROMBERG
Nr. 64.

WAREN-

ZEICHEN.

ERSTKLASSIGE
ARBEIT UNTER
FÜNFJÄHRIGER
GARANTIE
GRÖSSTE
PREISWÜRDIGKEIT.

Otto Pfefferkorn
BROMBERG
Ausstellungshaus für Möbel und Raumkunst
CA. 200 ZIMMER.

FERNSPRECHER:
774.

WERKSTÄTTEN:
Buchholzstrasse 3.

DWORCOWA 12 – PODOLSKA 5

Braną doskonale rozwijającą się w Bydgoszczy było meblarstwo, reprezentowane przez szereg fabryk. Najstarszą założył już w 1817 r. Franciszek Hege. Inną, znaczącą Fabrykę Mebli, uruchomił w 1884 r. Otto Pfefferkorn przy ul. Dworcowej 19. Później działała ona na parceli zawartej między ul. Dworcową, od strony której mieściły się biura i sklep firmowy, a ul. Podolską, przy której była fabryka. W 1909 r. O. Pfefferkorn, który produkował meble każdego rodzaju i prowadził salon wyposażenia wnętrz, wybudował według projektu Fritza Weidnera kamienicę, w której zaaranżowano wnętrza blisko 200 pokoi. W 1939 r. firma posiadała zakłady produkcyjne przy ul. Pestalozziego 4 i Toruńskiej 89, miała też sklepy w Katowicach i dwa w Warszawie. Szczyciła się wysoką jakością i udzielała pięcioletniej gwarancji na swoje wyroby.

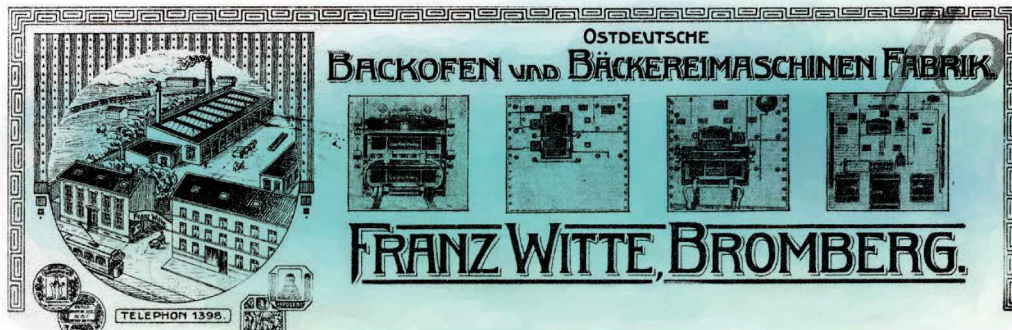
NAKIELSKA 89

Na początku XX wieku Ernst Jahr i Klara Jahr prowadzili przy ul. Dworcowej sklepy rowerowe. Po śmierci Ernsta w 1926 r. z branżą rowerową związał się Willy, który prowadził hurtownię rowerów i jednocześnie Pomorską Fabrykę Rowerów, Towarzystwo z ograniczoną poręką. Fabryka wytwarzała ramy, kierownice i widełki oraz montowała rowery. Niedługo przed II wojną światową zatrudnienie przekraczało 100 osób, a produkcja w 1938 r. liczyła około 18.700 rowerów. Firma posiadała własne znaki towarowe jak Original-Rekord, Po-Fa-Ro, Phonix, Standard, Bałtyk. Jej wyroby były też nagradzane, na przykład w 1930 r. na Międzynarodowej Wystawie w Brukseli otrzymała Wielki Złoty Medal. Zakład po 1945 r. współtworzył bydgoski „Romet”.

GDAŃSKA 112

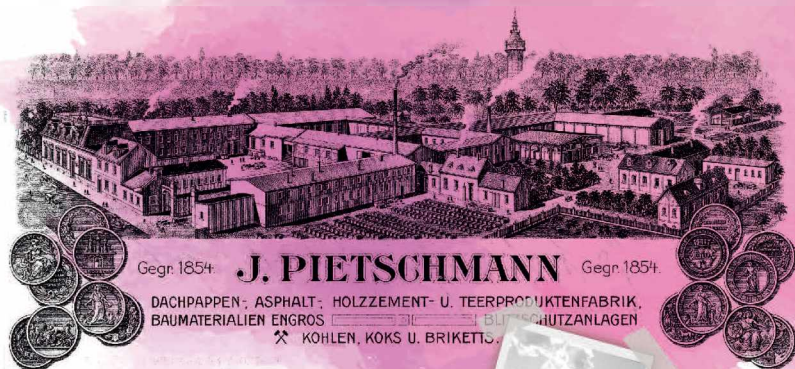
W 1899 r. inżynier Franz Witte założył Wschodnioniemiecką fabrykę pieców i maszyn piekarskich, której współwłaścicielem w 1909 r. został konstruktor Michał Radziński. Później firma zmieniła nazwę na Bydgoską fabrykę pieców i maszyn piekarskich. Spółka oferowała cieszące się uznaniem piece piekarskie i ciastkarskie oraz całe linie technologiczne do wypieku pieczywa i ciasta. Fabrykanci opatentowali aż 14 nowatorskich rozwiązań wprowadzonych w piecach i maszynach własnej produkcji. Ich jakość potwierdzały medale i wyróżnienia zdobywane na wystawach (np. w 1927 r. na targach w Paryżu i Rzymie). W 1937 r. miejsce F. Witte zajął w spółce jego bratanek Erich. Fabryka posiadała wówczas swoje przedstawicielstwa w Poznaniu, Warszawie i Gdańsku. Po 1945 r. upaństwowiona firma weszła w skład przedsiębiorstwa „Spomasz”.

CZYŻKÓWKO

Korzystna koniunktura budowlana sprawiła, że w Bydgoszczy wykształciły się dobre warunki dla działalności cegielni. Tych pod koniec XIX wieku było 11. Jedną z nich prowadził nad Brdą, na bydgoskim Czyżkówku Louis Bollmann. Cegielnia długo stanowiła rodzinne przedsiębiorstwo, aż około 1907 r. przejął ją H. Gelhorn. W tym czasie ta parowa cegielnia dysponująca napędem parowym i piecem pierścieniowym, produkowała rocznie 7 milionów cegieł, a ponadto dachówki i inne materiały. Bollmanowie do 1891 r. mieli także cegielnię na Bocianowie.

GRUDZIĄDZKA 15-23

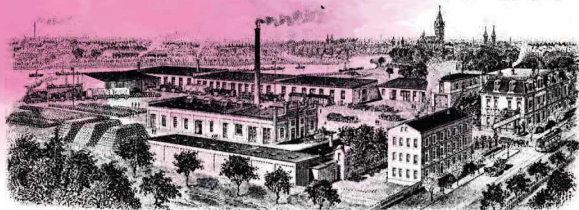
Początki Fabryki papy dachowej Josefa Pietschmanna sięgają 1842 r. Wówczas Pietschmann rozpoczął działalność jako dekarz. Po trzech latach, zatrudniając 6 czeladników dekarzskich i 5 robotników, założył fabrykę, która produkowała papę dachową, smołę, lepik i inne podobne produkty. Zakres działalności firmy obejmował również szeroki wachlarz usług w zakresie pokrywania dachów i wszelkich prac przy dachach. W 1862 r. przedsiębiorstwo odziedziczył Hermann Pietschmann, który posiadał uprawnienia mistrzowskie jako dekarz i łupkarz, po nim rodzinną firmę przejął Franz, a następnie Erich. W 1897 r. zakład przekształcono w spółkę, która na początku XX wieku zatrudniała 60 osób.

JAGIELLOŃSKA 36

W 1889 Robert Aron uruchomił na nieruchomości położonej nad Brdą fabrykę papy, w której początkowo pracowało 10 osób. Kilkanaście lat później zatrudnienie wzrosło do około 40 robotników, a roczna produkcja przekraczała milion metrów kwadratowych papy. Produkcja była zmechanizowana, dzięki wykorzystaniu napędu parowego. Usprawnieniem w zakresie transportu było doprowadzenie bocznicy kolejowej. Właściciel fabryki świadczył też usługi dekarские i prowadził bardzo duży skład materiałów budowlanych.

ROBERT ARON, BROMBERG

PODWALE 12

Wytwórnice mydła działały w Bydgoszczy od końca XVIII wieku. Jedną z bardziej znanych powstała w 1849 r. na Starym Mieście z inicjatywy Johanna Gustava Böhlkego. Od lat 70. XIX wieku działała we wzniesionych dla jej potrzeb budynkach, które zachowały się do dzisiaj. Pod koniec XIX wieku w fabryce produkowano rocznie około 1000 ton mydła, 500 ton smarów, tyle samo mydła twardego oraz 50 ton mydła toaletowego. Dodatkowo wytwarzano pokost i olej lniany. W 1921 r. firma Towarzystwo Akcyjne Bydgoska Fabryka Mydeł dawniej J.G. Böhlke trafiła w ręce polskie i funkcjonowała do końca drugiej wojny światowej.

Dachpappen-und Teerprodukten-
Fabrik mit Dampftrieb
BAUMATERIALIEN-GROSSHANDLUNG

KOHLN ENGROS

Telegramm-Adresse:
ARON - BROMBERG

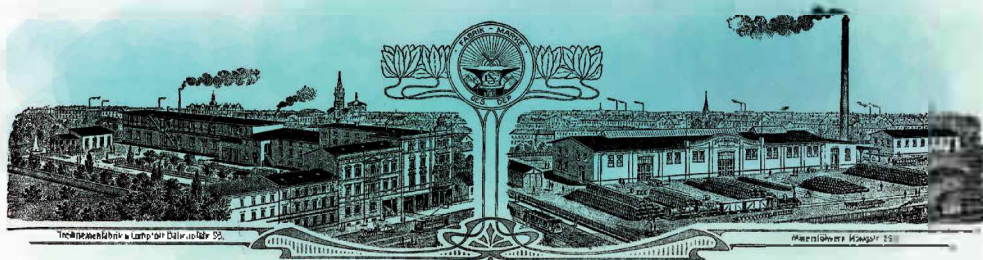
Telefon-Anschlüsse № 45 u. 356.

POSTCHECK-KONTO DANZIG 2998.

REICHSBANK-GIRO-KONTO.

Eigenes Anschluss-Gleis.

Ernst Schmidt

KOŚCIUSZKI 53-55

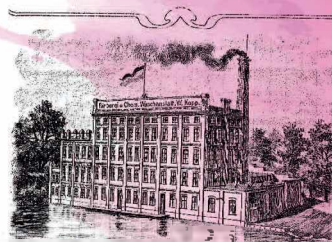
W 1886 r. Ernst Schmidt przy ul. Dworcowej 14 otworzył kupiecki interes, a cztery lata później uruchomił fabrykę pasów napędowych. Pasy doskonałej jakości wykonywano ze skór sprowadzanych z Belgii i południowych Niemiec. W 1904 r. fabrykant rozszerzył działalność o wyrób preparatów chemiczno-technicznych. W tym celu przy ul. Kościuszki wybudował kompleks fabryczny z halą o powierzchni blisko 900 m² i wysokości 5 m, wyposażony w napęd parowy. Specjalnością Rafinerii ropy naftowej, fabryki smarów i destylacji oleju z żywicy była produkcja kolorowego karbolineum, które niegdyś powszechnie stosowano jako impregnat chroniący drewno przed grzybami, butwieniem i gniciem. Jej drugim sztandarowym produktem były smary samochodowe. Podczas II wojny światowej w zespole fabrycznym funkcjonowała firma Heinis Knäkebrot-Bäckerei G.m.b.H. („Chleb Szwedzki” sp. z o.o.)

Mineralölwerk,
Raffinerie, Fettfabrik

ŚW. TRÓJCY 6

Wartki nurt Brdy-Młynówki sprzyjał funkcjonowaniu na nadbrzeżnych parcelach zakładów, dla których woda miała priorytetowe znaczenie. Prym wiodły tutaj farbiarnie i pralnie. Przy ul. Poznańskiej 8 taki zakład istniał już w 1830 r. Kilkakrotnie zmienił właścicieli, aż w 1883 r. trafił w ręce Wilhelma Koppa, który prowadził dobrze prosperującą Pralnię chemiczną i farbiarnię o napędzie parowym. W latach 1903-1904 W. Kopp na posesji przy ul. Św. Trójcy wybudował nowoczesny zakład, przy którym znajdowało się pomieszczenie przeznaczone na benzynę wykorzystywaną w procesie czyszczenia zabrudzeń. Firma posiadała punkty obsługi przy ul. Gdańskiej 11 i 61, ul. Mostowej 12 oraz Wełnianym Rynku 2, a także filie w Toruniu, Grudziądzu, Inowrocławiu, Gnieźnie, Gdańsku, Olsztynie i Chełmnie. Po II wojnie światowej upaństwowiona firma działała pod szyldem „Pralchemu”.

Chemische Waschanstalt,
Kunst- und Seidenfärberei.
Filiale in Thorn: Segnerstrasse No. 2.
Filiale in Bromberg: Friedrichstr. 21.
Filiale in Gnesen: Ritterstrasse No. 16.

W. Kopp, Bromberg

Fabrik: Berlinerstrasse No. 33.
Annahme-Stellen:
Wollmarkt No. 9 u. Danzigerstrasse No. 84
und Danzigerstrasse No. 37.

KUJAWSKO-POMORSKIE
CENTRUM KULTURY
W BYDGOSZCZY

Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Kujawsko-Pomorskie Centrum Kultury
w Bydgoszczy jest Instytucją Kultury
Samorządu Województwa
Kujawsko-Pomorskiego

Wystawę zrealizowano
dzięki wsparciu
finansowemu
miasta Bydgoszczy

Rok
Bydgoskiego
Dziedzictwa
Przemysłowego